

**ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATINDA KORUNMASI
VE
İSTİSMARININ ÖNLENMESİ**

Doç.Dr.Kadir ARICI*

ÖZET

Çocukların çalışma hayatında korunması ve istismar edilmelerinin önlenmesi çocukların korunması gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Mevzuatımızda bu alanda çocukların korunmasını temin için hükümler yer almaktadır. Ancak biz bu hükümlerin yeterliliğini tartışmak yerine etkin uygulamasının üzerinde durulmasının gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Çocukların çalışma hayatına girmelerine mani olunmasına yönelik çalışmaların azami katkısı sağlayacak nitelikte görmekteyiz. Çocukların çalışmak zorunda kalmalarının önüne geçmek için alınması gereken tedbirler vardır. Bu alanda ilk tedbir mecburi eğitimin 8 yıla çıkartılması olmak gerekir. Sosyal güvenlik sistemimiz ile eğitim sistemimizde alınabilecek diğer tedbirlerle bu desteklenir ise bu alanda büyük mesafe alınması mümkün olabilecektir.

ABSTRACT

Protecting the children in labour market and preventing their abuse at the workplaces is an important subject on the child protection. In our labour legislation, there are some legal norms related to it. We would like to insist on efficient implementation of the acts instead of discussing the sufficiency of them. Efforts for preventing the children from entering the labour market will add atmost assistance. There are some precautions in this field. First thing to do is to increase the legally compulsory education period for children up to 8 years. If this can be assisted with other works in social security and national education systems, it would be possible to have a success in protection child labour.

* Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Öğretim Üyesi

GİRİŞ

En geniş anlamda çocukluk sağ doğumdan reşit oluncaya kadar geçen yaş dönemini ; çocukluk ise bu çağda olan gerçek kişileri ifade için kullanılan bir kavramdır. (İNAN-A.N.1968). Çocukların korunması ve istismar edilmelerinin önlenmesi çok boyutlu bir sosyal meseledir. Meselenin genel sağlığın korunması ve nüfusun sağlıklı bir şekilde artmasının temini, genel sağlığın korunması yönlerinden büyük önem taşır. (SAYMEN,F.H.,1954). Çocukların hayatın her alanında istismar edilmesinin önlenmesi için tedbir arayışı ve politika üretilmesi faaliyetleri bütün dünyada sürdürülmektedir¹

Çocukların çalışma hayatında korunmasının iki cephesi mevcuttur. Birinci cephesinde çocukların çalışma hayatına girmelerinin önlenmesi yer alır. İkinci cephede ise her ne sebeple olursa olsun çalışma hayatına katılmış veya katılmak mecburiyetinde kalmış kimselerin-çalışan çocukların-çalışma hayatı içinde korunması vardır.

Biz bu çalışmamızda çocukların çalışma hayatında korunması bakımından ülkemizde mevcut durum, mevcut durumun tahlili ve alınması gerekli tedbirler hakkındaki düşüncelerimizi ortaya koyan bir tahlil denemesi yapmak arzusundayız.

**I-ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATINA KATILMASININ
ÖNLENMESİ İÇİN ALINABİLECEK TEDBİRLER**

I.1-Konunun Önemi:

Çocukların çalışma hayatında korunması için atılması gereken ilk adım, çocukların çalışma hayatına katılmalarının önlenmesi olmak gerekir. Çocukların çalışma hayatına girmeleri hangi ölçüde önlenbilir ise çalışan çocuklar meselesinin hacmi o ölçüde küçülecektir. Ödemek önlemekten ucuzdur gerçeği çocukların çalışma hayatına daha geç katılmalarının sağlanması bakımından da doğrudur.

Çocukların çalışma hayatına katılmasının önlenmesi; sağlıklı yetişkinlere sahip olmasının da ön şartıdır. Çünkü, çocukluk ve gençlik dönemlerini sağlıklı bir şekilde

¹ Birleşmiş Milletlerce bir çocuk hakları sözleşmesinin hazırlanmasına yönelik faaliyetlerin başlatılmasından sonra bütün dünyada çocuk istismarının önlenmesi kamuoyunun gündeminde daha fazla yer almaya başlamıştır. Ülkemizde de bu tarihten sonra kamuoyunun konuyu daha fazla göstermeye başladığı ; bu anlamda çocuk haklarının korunması, istismardan ve kötü muamelelerden korunması için kongre serilerinin başlatıldığı görülmektedir. Bkz:Çocuk İstismarı ve İhmalî Çocukların Kötü Muameleden Korunması I.Uluslararası Kongresi - 12-14.Haziran 1989.Gözde matbaası,Ankara 1991.

tamamlayan kimselerin yetişkinlik dönemlerinde bunun faydasını gördükleri bilinmektedir.

I.2- Çocukların Çalışma Hayatına Katılmasının Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler

Yasaklama çocukların çalışma hayatına katılmasının önlenmesi için alınabilecek ilk tedbirlerdir. Bu alanda alınabilecek ikinci bir tedbir ise ailelere destek sağlanarak ailelerin çocuklarını işçi olarak çalıştırmak zorunda kalmamalarının sağlanmasıdır. Ailelerin çocuklarına yeterli bir beslenme, barınma ve eğitim imkanlarının sağlayabilecekleri bir gelir garantisine kavuşturulmaları onların çocuklarını aileye getiren bir birey olarak görülmelerini geçiktirecektir.

Çocukların çalışma hayatına katılmalarının önlenmesi açısından aşağıdaki tedbirler üzerinde durulmaya değer tedbirler niteliğindedir.

Çalışma mevzuatı dışındaki mevzuatlarda gerekli düzenlemeler yapmak suretiyle de çocukların çalışma hayatına girmelerini bir ölçüde engellemek mümkündür. Bu politikaların özünde çalışma hayatına çocukların (i) daha ileri yaşlarda girmelerine yönelik politikalar, (ii) Çocukların çalışma hayatına işçi olarak değil öğrenci olarak (çırak ve stajyer, stajyer öğrenci olarak) girmelerine yönelik politikalar olarak ortaya çıkabilir.

I.2.1. Zorunlu Eğitim Süresinin Uzatılması

Ülkemizde ilköğretim zorunludur² (BAŞARAN.İ.E.,1994). 222 sayı ve 5.1.1961 tarihli İlköğretim ve Eğitim Kanunu (RG 12.1.1961 tarih ve 10705 sayı) ile mecburi ilköğretim süresi 5 yıl olarak tespit edilmiştir. (m.8). Bütün Türk çocukları mecburi eğitimden geçmek ve onların veli (ana ve babaları) veya vasileri çocuklarını bu eğitimden geçmeleri sağlamakla yükümlüdürler. İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile öğrenci velileri, vasileri veya aile başkanlarını “çocuğunun ilköğretim kurumuna devamını sağlamakla “ yükümlü kılmış ve bu alanda uygulamanın sağlanmasında

² Türk toplumunda mecburi ilköğretim ilk defa 1824 yılında Padişah II.Mahmut tarafından bir ferman ile İstanbulda müslüman çocukları için Süpyan Okullarına devam mecburiyeti olarak başlamıştır. Bu mecburiyet 1869 tarihli Eğitim Genel Tüzüğü ile yeniden düzenlenmiş ve 1876 Anayasasına da girmiştir. 1913 tarihli İlköğretim Geçici Kanunu ile Mektebi-I İbtidaiye-I Umumi adı verilen okullarda ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Bu mecburi ilköğretim Cumhuriyet Döneminde ilkokul adı altında sürmüştür.

“mülki amirler, ilköğretim müfettişleri ve zabıta teşkilatı” nı eğitim kurumları yöneticilerine ve çocuğun velisi, vasisi veya aile başkanlarına yardım etmek ve gerekli tedbiri almakla yükümlü kılmıştır(m.52).

Kanunun bu hükmüne uymayanın iki türlü müeyyidesi getirilmiştir. Bunlardan birisi cezai müeyyide olup çocuklarını okula göndermeyenler hakkında “iki aya kadar hafif hapis cezası ile birlikte 250 liradan aşağı olmamak üzere hafif para cezası verilir. Bu fiilleri tekrir edenler hakkında verilecek ceza öncekinin iki mislinden az olamaz ve cezalar ertelenemez “(m.59/3-4). Diğer bir müeyyide ise” ilköğretim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel işyerlerinde veya her ne suretle olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırmazlar“(m.59/1).

Ülkemizde 5 yıllık eğitim yükümlülüğünün uygulanması açısından büyük ölçüde başarı sağlanmış olmasına rağmen birtakım kaçaklar da hala mevcuttur. Ancak Türk kamuoyu ve bütün veliler bu yükümlülüklerini ifa için gerekli özeni göstermektedirler. Beş yıllık mecburi eğitim ülkemizde çocukların çalışma hayatına katılma yaşını 12 yaşa yükseltici bir etki yapmaktadır.

Mecburi eğitim süresinin artırılması –Planlandığı gibi 8 yıla çıkartılması–

Çocukların çalışma hayatına giriş yaşını otomatik olarak daha da ileriye itecektir. Günümüzde ortalama 12 olan bu yaş 15 e yükseltilmiş olacaktır. Pek tabidir ki bu değişiklik en azından (12-15) yaş arasındaki çocuk sayısı kadar bir kitlenin çalışma hayatına katılmasının önlenmesi anlamına gelecektir. Bu itibarla mecburi eğitimin 8 yıla bir şekilde çıkarılmasının sağlanmasında büyük fayda vardır³.

I.2.2. Mecburi Eğitimin Etkin Bir Şekilde Uygulanması

Çocukların çalışma hayatına katılması bakımından önem taşıyan bir başka konu mecburi eğitim çağında bulunan bütün çocukların mecburi eğitimden geçmelerinin sağlanması ve bu alanda kaçakların önlenmesidir. Mecburi eğitime ait müeyyideler

³ Mecburi eğitimin 8 yıla çıkartılması bizim için birinci derecede önemli konudur. Türk çocuklarının daha iyi ve daha fazla eğitim aldıktan sonra hayata atılmalarının sağlanması anlamına gelecek mecburi eğitimin uzatılması bir ikibinli yılların arefesinde olduğumuz bir çağda artık olmazsa olmaz kadar önem kazanmıştır. Türkiye beş artı üç mü olsun yoksa sekiz yıl mı olsun tartışmalarını öne çıkartmadan kısa zaman içerisinde bütün çocuklarımızın ister beş artı üç isterse 8 yıl süreli olsun hatta karma sistem dahi benimsenebilir zaman kaybetmeden 8 yıl zorunlu eğitime geçmek için bütün kaynaklarını seferber etmelidir.

yetersiz sayılmaz. Ancak, uygulamanın özellikle geri kalmış bölgelerde ciddi bir şekilde takibine devam edilmek bir gerekliliktir.

Ayrıca mecburi eğitim çağındaki çocukların bu eğitime katılmalarının sağlanması için bu çocukların bu eğitimi almalarının önündeki engellerin kaldırılması ve kanuni müeyyidelerin etkin bir şekilde önlenmesi gerekir. İlköğretim ve Eğitim Kanunu da bu alanda çocuk velilerinin çocuklarını okula göndermeme veya gönderememelerine sebep olan maddi ve manevi sebeplerin ve engellerin giderilmesi için mülki amirlere, muhtarlara ve okul idarelerine görev yüklemiştir.(m.53).

Çocukların mecburi eğitimden geçmeden hayata atılmalarına yol açan sebepler ve bunun önlenmesi için alınabilecek tedbirler özetle aşağıdakiler olabilir:

- (i) Zihniyete bağlı faktörleri elimine ederek çocuklarını okutmak istemeyenlere engel olunması,
- (ii) Okuma imkanlarının bütün ilköğretim çağındaki çocuklarımız için sağlanması,
- (iii) İçgöç sebebiyle okulları kapanmış köyler için taşınmalı eğitimin yaygınlaştırılması,
- (iv) Yatılı ilköğretim bölge okullarının sayılarının artırılmak suretiyle anarşi ve bölücülük faaliyetleri sebebiyle bu bölgelerdeki çocukların eğitim imkanlarından mahrumiyetlerinin önlenmesi,
- (iii) Mecburi Eğitimin Parasız Olmasının Hayata Geçirilmesi için ilköğretime yeterli kaynak sağlanması; Okulların Kaynaksızlıktan dolayı velilerden başı,kayıt parası v.b. adı altında kaynak temin etmek zorunda kalmamalarının temin edilmesi;
- (iv) Okul kıyafetlerinin ve ders kitaplarının sık sık değişmesi sebebiyle hem ülkede israfa yol açılması hem de aile bütçelerine olan olumsuz etkilere mani olunması,

I.2.3. Çıraklık Eğitiminin Mecburi Hale Getirilmesi

Mecburi eğitim yaşı artırıldığı zaman çocuklar 15 yaşında okuldan ayrılmak durumunda kalacaklardır. Mecburi eğitim çağını dolduran ancak hala çocuk sayılan bu kimselerin çalışma hayatına girmelerinin de önlenmesi gerekmektedir. Bunun için öngörülebilecek bir başka tedbir çıraklık eğitiminin mecburi hale getirilmesi olmak gerekir.

Bu anlamda ülkemizde 507 sayılı kanuna tabi esnaf ve zanaatkar işletmeleri bakımından 19 yaşından küçük çocukların çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştırılmamasının 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu (RG.19.6.1986 tarih ve 19139 sayı) ile kabul edilmiş olması (m.13/1) son derece önemli bir gelişmedir (UŞAN,M.F.,1994). Kanunun uygulamasının etkin bir şekilde takip edilmesi çocukların çalışma hayatında istismarı açısından en azından 507 sayılı kanun kapsamındaki işyerleri bakımından önem taşır.

Esnaf ve zanaatkar işletmeleri açma izinlerinde ve bu işyerlerinde kalfa ve usta olabilmek için de çırak olarak çalışmış olma şartının aranan şartlar arasında yer verilmiş olması da kitleleri çocuklarını çıraklık okullarına veya çıraklık sözleşmesi yapmaya zorlayacak ve teşvik edecektir. Hatta bu esas uygulanır ise veliler bu alanda kanunun uygulamasını sağlama gibi bir fonksiyon da ifa etmiş olacaklardır. 3308 sayılı kanun çıraklara çıraklık döneminin bitiminden sonraki ilk kalfalık imtihanına girme zorunluluğunun (k.16/ ve usta olabilmek için de kalfa olmak ve kalfalıkta yeterli bir bilgi ve beceriye kavuşmuş olma (m.28) şartlarını öngörmüş olması önemli bir gelişmedir.

Buradaki düzenlemedeki yetersizlik 18 yaşın altındaki bütün çocukların hafif işler dışında ancak çıraklık statüsünde çalıştırılabileceğinin bir kanuni zorunluk halinde düzenlenmemiş olmasıdır. Böyle bir düzenleme ile 18 yaş altındaki kimselerin işçi olarak çalıştırılmalarına mani olunmada önemli mesafe alınabileceğini düşüncesindeyiz.

I.2.4. Ailenin ve Çocuğun Sosyal Güvenliğinin Sağlanması

Ailenin ve çocuğun sosyal güvenliğinin sağlanmış bulunması ekonomik sebeplere dayalı olarak çocukların çalışma hayatına girmeye ailelerce zorlanması ya da girmek zorunda kalmalarının önlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu anlamda sosyal güvenlik sistemimizde aşağıdaki alanlarda düzenleme ihtiyacı bulunmaktadır; (i) İşsizlik sigortasının çıkartılması (BAŞTERZİ,S.,1966),(ii) Aile yardımları sigortasına geçilmesi (ALPER,Y.,1994),(iii) Sosyal yardım (SÖZER,A.N.,1994) ve sosyal hizmet sistemimizin (SÖZER,A.N.,1994) kurulması,(iv) Ailenin sosyal güvenliğinin sağlanmış bulunması (ARICI,Kadir.,1990).

II-ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN KORUNMASININ DÜZENLENMESİ

Çocukların çalışma hayatına girmelerini engelleyici tedbirler çocukların çalışma hayatına girmelerini önlemekte yeterli olamamaktadır. Bu açıdan çeşitli sebeplere bağlı olarak çalışma hayatına girmiş veya sokulmuş veya girmek zorunda kalmış bulunan çocukların çalışma hayatında korunmalarının sağlanması önemli bir sosyal mesele olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışan çocukların korunmasına yönelik tedbirlerin iki temel gayesi vardır. Bunlardan birisi bu çocukların fizyolojik ve zihni gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmelerinin sağlanması ve bu yönlere sanayinin olumsuz etkilerinden olabildiği kadar korunmalarının sağlanmasıdır. Diğer bir gaye ise çocukların eğitimlerinin çalışma sebebiyle kesintiye uğramamasının temin edilmesidir.

İş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku mevzuatı başta olmak üzere çalışan çocukların korunmasına yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile çocukların çalışma hayatında korunmalı bir biçimde çalıştırılmaları ve suistimallerinin önlenmesidir.

Anayasamız çocukların çalışma hayatında korunmalarına yönelik hükümler koymuştur. Çocukların eğitim haklarını teminat altına alan A.Y.m.42 hükmü "kimse, eğitim ve öğretim haklarından yoksun bırakılamaz." A.Y.m.50 de "kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur."

Anayasamızın getirdiği bu yükümlülük esas olarak iş kanunlarında uygulamayı şekillendirecek biçimde tanzim edilmiştir.

II.1. İş Hukuku Bakımından Korunması

II.1.1. Asgari Çalışma Yaşı Meselesi

Bütün ülkelerde çocukların çalışma hayatına katılmaları bakımından önem taşıyan ilk mesele çalışma hayatına katılma asgari yaşının belirlenmesi olmaktadır. Çocuk istismarının önlenmesi için gerek milletlerarası belgelerde gerekse mukayeseli hukuklarda alınması gereken ilk tedbir olarak da çalışma hayatına katılma asgari yaşının tesbiti ve bu yaşın altındaki kimselerin çalıştırılmasının önlenmesini temin düşünülmektedir.

Ülkemizde de çalışma hayatına girmede asgari bir yaş tesbiti yapılmış ve bu yaşın altındaki kimselerin çalıştırılmaları yasaklanmış ve müeyyidelerle bu yasak desteklenmiş ve korunmuştur (ÇELİK.N.,1996; KOCAOĞLU,M.1988., MOLLAMAHMUTOĞLU, H.1995).

Çalışma hayatına katılmada ülkemizde Anayasa dışında iki önemli yasa ile sınır konulduğu görülmektedir. (i) İş Kanunları; (ii) Umumi Hıfzısıhha Kanunu.

İş kanunlarımızda çalıştırma yaşı kanunla tespit edilmiş ve bu yaşın altındaki kimselerin çalıştırılmaları yasaklanmıştır. "Çalıştırma yaşı ve çocukların çocukların çalıştırma yasağı " üst başlığı altında İ.K.m67 de aşağıdaki düzenleme getirilmiş bulunmaktadır: Buna göre;

"m.67-15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmaları yasaktır.

Ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yönelme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmaları mümkündür. Okula gidenlerin iş saatleri, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir ve ders saatleri 7,5 saatlik çalışma süresi içinde sayılır."

İ.K.tesbit edilmiş bulunan asgari çalışma yaşının hukuki anlamı bu asgari yaş altındaki çocukların hizmet sözleşmesi yapma hakkından istifade edemeyeceklerdir. Böylece bu çocuklar emeklerini dilediği şekilde bir başkasının hizmetine verme hakkından yoksun bırakılmış ve onların bu hakları sınırlandırılmış olmaktadır. (MOLLAMAHMUTOĞLU,H.,1995). 18yaşın altındaki çocuklar bakımından ise bu sınırlama kanunda belirlenen iş ve işyerleri ile sınırlı olmak üzere bir sınırlandırmadır.

Çalışma hayatına katılmada asgari çalıştırma yaşı tesbitinin İş Kanunu yanında Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile de yapıldığını tesbit etmekteyiz. UHSK m.173 de "İşçilerin Hıfzısıhhası" başlığı çalıştırma asgari yaşı tesbiti yapılmıştır:

"m.173-oniki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü san'at müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çirak olarak istibdamı memmudur.

Oniki yaş ile onaltı yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz."

Görüldüğü ki UHK çalıştırma asgari yaşını 12 yaş olarak tesbit etmiştir. Bu kanun 12 yaşına girmiş bulunan çocukların belirli sınırlar içerisinde çalıştırılabileceğini kabul etmektedir.

Şu halde ülkemizde devletçe çalıştırma yaşı 15 olarak tesbit edilmiştir. 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmaları kural olarak yasaklanmış olmasına rağmen İ.K.m.67/2 ile getirilen istisna hükümlü çalıştırma yaşını fiilen 13 yaşın doldurulması seviyesine indirmiştir. Elbette kanun koyucu 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmalarını bir takım özel sınırlamalara tabi tutmuştur. Ancak, ülkemizde mecburi eğitim süresi henüz bütün ülkede 8 yıla çıkartılabilmiş değildir. Beş yıllık mecburi eğitim bütün ülkede yaygın bir şekilde sürmektedir. Mecburi eğitimin 8 yıla çıkartılmaması fiiliyatta 12 yaşını bitiren çocukların çalışma hayatına katılmaları imkanını vermektedir.

Bu fiili durum çerçevesinde 5 yıllık mecburi eğitimi tamamlayan ve orta öğrenime devam etmeyen veya edemeyen bütün çocuklar potansiyel çalışan çocuklar olarak düşünülebilecektir.

II.1.2. İş Mevzuatında Çalışan Çocukların wkorunmasına Dair Düzenlemeler

Türk hukukunda 12 yaşını tamamlamış çocuklar eğitimine engel olmamak, hafif işlerde, velilerinin izni ile çalışma hayatına girebilmektedir. Çalışma hayatına giren bu çocukların çalışma süreci içerisinde korunmasını temin için de ayrıca bir takım yasaklama ve sınırlandırmalar getirilerek onların çocukluk dönemlerinin ve gelişmelerinin zarar görmeden tamamlamaları ve topluma sağlıklı birer vatandaş olarak katılmalarının sağlanması amaçlanmış bulunmaktadır. Kanun koyucunun getirdiği bu sınırlamalar aynı zamanda hizmet akdi yapma serbestisine ve işverenin yönetim hakkına çocukların korunması ve istismarının önlenmesini temin için yapılan birer müdahale niteliğindedir.

a- Belirli İşlerde Çalıştırma Yasağı

Çalışma hayatında çocukların korunması bakımından getirilen ilk sınırlama çocuk işçilerin belirli işlerde çalıştırılmasının sınırlandırılması olmuştur. Çocuklar için çalıştırma yasağı ve sınırlaması getirilen işler aşağıdakilerden ibarettir.

(i) Ağır ve Tehlikeli İşler:

Buna göre 16 yaşını doldurmamış çocukları ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmazlar. Keza Umumi Hıfzısıhha Kanunu'da 12-16 yaş arasındaki çocukların sağlığa aykırı ve tehlikeli olabilecek işlerin tesbitini de iş kanunlarına bırakmıştır(UHK m.179/son).

16 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmasına sınırlı bir şekilde izin verilmiştir. Kanun koyucu burada hangi ağır ve tehlikeli işlerde bu çocukların çalıştırılabileceğinin bir tüzük ile tesbit edilmesini öngörmüştür (İ.K.m.78/II). Adı geçen tüzükte bu işler sayılmıştır⁴.

(ii) Yeraltı ve su altında yapılan işler

Çocuk işçilerin yer altı ve sualtı işlerinde çalıştırılmaları bütünüyle yasaklanmış bulunmaktadır. 18 yaşını bitirmemiş kız ve erkek bütün çocuklar yeraltı ve su altında yapılan bütün işlerde, işin niteliğinin farkı gözetilmeksizin, çalıştırılmazlar(İ.K.m.68) (NARMANLIOĞLU,Ü,1994).

b- Belirli İşyerlerinde Çalıştırılma Yasağı

Çocukların çalışma hayatında korunması bakımından çalışma yeri bakımından da bir sınırlamanın yapıldığı görülmektedir. İşyeri temelinde getirilen başlıca yasaklama aşağıdakilerden ibarettir:

(i) Umuma ait yerler ve eğlence yerlerinde

UHK muz bar,kabare,dans salonları,kahve,gazino ve hamam gibi umuma ait yerlerde 18 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmayacağı hükmünü getirmiştir. (UHK.m176). Doktrinde UHK nun kapalı sayma usulünü benimsemediği ve umumi Yerden sayılan bütün yerlerin bu madde kapsamına girdiği görüşü ileri sürülmüştür (SAYMEN,F.H.,1954; CENTEL,T,1992;NARMANLIOĞLU,Ü,1994). Dikkat edilirse hertürlü eğlence işyerleri ve umuma ait yer kavramına giren işyerleri çocukların çalıştırılmayacağı nitelikteki işyerleri arasında sayılmıyur.

(ii) Denizde Yapılan İşlerde:Gomilerde

Denizde yapılan işlerde 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılması yasaklanmış bulunmaktadır⁵. 15 yaşını bitirmiş ancak 18 yaşını tamamlamamış çocukların ise

⁴ Bkz:Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü(RG.9.4.1973 T ve 14502 Sa)

⁵ Bu yasağın hukuki dayanağı kanun ile onaylanmış bir MÇT(ILO) sözleşmesidir.Bkz:Deniz İşlerinde Çalıştırılacak çocukların Asgari Yaş Haddinin Tesbitine Dair 58 Sayılı

gemilerde çalıştırılması yasaklanmış ancak bu çocukların gemilerde ateşçi ve trimci olarak çalıştırılmayacağı öngörülmüştür⁶.

c- Çalışma Süreleri Yönünden Korunma

Çalışma hayatında çocuk işçilerin korunması açısından getirilen bir başka sınırlama çalışma süreleri bakımından yapılmıştır. Çalışma sürelerinin tanziminde getirilen genel sınırlamalar yanında çocuk işçilerin çalışma süreleri bakımından korunması hususunda özel düzenlemeler de getirilmiştir (ARICI,K.,1992.).

(i) 7,5 Saatten Fazla Çalıştırılmama

Haftalık iş sürelerine bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü ile 15 yaşını doldurmamış çocukların 7,5 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Dolayısı ile bu çocuklara fazla çalışma yaptırılmayacaktır.

(ii) Fazla Çalışma Yaptırma Yasağı

Fazla çalışma tüzüğü ile 15 yaşından aşağı çocuklara fazla çalıştırma yaptırılmayacağı hükme bağlanmıştır (m.4/a). Yukarıda ifade edildiği gibi 7,5 saatten fazla çalıştırma yasağı da bir anlamda fazla çalışma yasağı sonucunu doğurmaktadır.

(iii) Gece Çalışma Yasağı

UHK 12-16 yaş arasındaki çocukların saat 20 den sonra gece çalıştırılması yasaklanmıştır (m....).İ.K. ise sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocukların gece çalıştırılmasını yasaklanmıştır.(İ.K.m.69)

d- Dinlenme Hakkı Bakımından Korunma:

Çocuk işçilerin çalışma hayatında korunmaları açısından bir başka konu onların dinlenme hakları açısından korunmasıdır. Buna göre 18 yaşından küçük çocukların yıllık izin hakları 18 günden az olamaz(İ.K.m.49). 18 yaşın altındaki çocuklara İ.K.nun 5-15 yıl kıdemi olan yetişkin işçilere tanınmış asgari yıllık izin hakkına denk bir hak tanınmış olması bu çocukların yıllık dinlenme haklarının temin edilmesi ve dolayısı ile korunması açısından önemlidir.

Sözleşme(m.2/1),25.5.1959 tarih ve 7293 sayılı kanun ile TBMM tarafından onaylanmış bulunmaktadır (RG,Sayı No.10220).

II.2. Sosyal Güvenlik Bakımından Korunması

Çalışan çocukların sosyal güvenlik bakımından korunması için alınan temel tedbirler bu çocukların karşılaşması muhtemel bazı risklere karşı onlara sosyal güvenlik tedbirlerinin alınmış olmasıdır. Çalışan çocuklar iş kazaları,meslek hastalıkları ve hastalık riskleri ile karşılaşabilmektedirler.

SSK Çıraklık Kanunu kapsamında bulunan çırak çocuklar için çıraklık devresinde analık,malüllük,yaşlılık ve ölüm sigortalarının uygulanmayacağı hükmünü getirerek bunun dışında kalan hastalık,iş kazası ve meslek hastalıkları sigortalarından bu çocukların faydalanmalarına imkan hazırlamıştır(SSK.m.3/II-B).

Malüllük,yaşlılık ve ölüm sigortaları açısından bu sigortalara 18 yaşından önce tabi olanların sigortalılık sürelerinin bu sigorta dalları bakımından sigortalılık süresinden sayılmaz ancak prim ödeme gün sayısına dahil edilir(SSK.m.60/G).

SONUÇ

Çalışan çocukların korunması bir ihtiyaçtır. Bunun için alınmış bulunan mevzuat günümüzde ihtiyacı karşılamada yetersiz sayılamayacak durumdadır. Ancak günümüzde ülkemizde çalışan çocuklara ait mevzuatın etkin bir şekilde uygulanabildiği ve çalışan çocukların yeterli bir şekilde korunabildiği de iddia edilemez.

Biz çalışan çocukların korunmasında en etkili tedbirin çocukların çalışma hayatına katılmalarına yol açan sebeplerin tespit edilmesi ve bu faktörlerin ortadan kaldırılması için çaba gösterilmesi olduğunu düşünmekteyiz. Bu anlamda ilk atılacak adım ise çocuklarını çalışma hayatına daha geç yaşta katılmalarını sağlayacak bir hukuki ve fiili durumun tesis edilmesi olmak gerekir. Şu halde mecburi eğitimin sekiz yıla çıkartılması ve 15-18 yaş arasındaki çocukların mümkün olabildiği kadar çırak olarak çalıştırılmasına yönelik doğrudan veya dolaylı zorlayıcı tedbirlerin alınmasıyla çalışan çocuk potansiyeli kaynağa azaltılmış olacaktır. Bu tedbirler,çocuk çalışmasının önlenmesine büyük katkı sağlayabilecektir.

⁶ 15 sayılı Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının tesbitine dair MÇT Sözleşmesi; Bu Sözleşme 25.5.1959 tarih ve 7292 sayılı Kanun ile onaylanmış bulunmaktadır (RG.sayı No.10220).

Çalışan çocukların korunması için ise yukarıdaki adımların dışında mevcut mevzuatın etkin bir şekilde denetiminin sağlanması; mevzuatın uygulanması için işveren teşekkülleri ile işbirliği imkanlarının artırılması katkı sağlayacak tedbirler olacaktır.

KAYNAKLAR

- ARICI,K., /1992) Çalışma Sürelerinin Hukuki Gelişimi ve Yeterliliği Açısından 1475 Sayılı İş Kanunu'nda Çalışma Süreleri,Ankara.
- BAŞARAN,İ.E (1994) Türkiye Eğitim Sistemi 2.Baskı
- BAŞTERZİ,S.,(1996) İşsizlik Sigortası,Ankara
- Çocuk İstismarı ve İhmali (1991), Çocukların Kötü Muameleden Korunması I.Ulusal Kongresi-12-14 Haziran 1989, Gözde matbaası,Ankara
- CENTEL,Tankut(1992) Çocuklar ile Gençlerin İş güvenliği-İstanbul
- CENTEL,Tankut (1990) "Türk Hukuku Açısından Çocuk ve Genç İşçi Haklarının Avrupa Şartı'yla Korunması,İnsan Hakları Yıllığı.,Yıl 1990.s(125-138)Ankara.
- ÇELİK,Nuri:İş Hukuku Dersleri,Yenilenmiş 13.Baskı,İstanbul.
- DOEK,Jaap (Çev.KONANÇ,Esin) (1991) "Hukuksal Müdahale mi,terapi mi?",Çocuk İstismarı ve İhmali,s. (215-222).
- ESİN,Konanç (1991) "Türk Hukuk Sisteminde Çocuk İstismarı ve İhmali", Çocuk İstismarı ve İhmali,s. (223-232).
- İNAN,A.N (1968) Çocuk Hukuku,İstanbul 1968.
- kocaoğlu,m.(1988) "çocuk ve Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu ile Korunması, Türk-Kamu-Sen Dergisi, 11(4): s.15.
- MOLLAMAHMUTOĞLU,Hamdi (1995) Hizmet Sözleşmesi-Ankara
- NARMANLIOĞLU,Ünal (1994) İş Hukuku-Ferdî İş İlişkileri I, 2.Bası.,Barış Yayınları,İzmir.
- SAYMEN,F.H. (1954) Türk İş Hukuku,İstanbul.
- YAVUZ,A.(1995) Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkisi,Kamu-İş Yayını.,Ankara.
- SÖZER,Ali Nazım (1994): Türkiye' de Sosyal Hukuk,Kamu-İş Yayını,Ankara.